

**ՀՈՄԱՆՇՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ՌՈՒՍԵՐԵՆԻ
ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐՈՒՄ
(զուգադրական ուսումնասիրություն)
ԼԻԼԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ**

Խ. Աբովյանի անվ. հայկական պետական մանկավարժական համալսարան

Բ. գ. թ. դոցենտ

lilit.avetisyan1981@mail.ru

avetisyanlilit01@aspu.am

DOI: 10.57236/1829-0183-2024.1(30)-52

Համառոտագիր

Դարձվածային միավորները (այսուհետև՝ ԴՄ) կայուն, պատրաստի վերարտադրելի և վերաիմաստավորված կապակցություններ են: Լեզվի դարձվածային համակարգում որոշակի կշիռ ունեն հոմանշային ԴՄ-ները: Ներկա հոդվածում քննվում են ժամանակակից հայերենի և ռուսերենի համարժեք հոմանշային ԴՄ-ները, որոնք առանձնակի կարևորություն ունեն միջմշակութային հաղորդակցության հայեցակետից: Ըստ հաղորդակցման գործընթացի հետ ունեցած փոխհարաբերության՝ ԴՄ-ները բաժանվում են երկու մեծ խմբերի՝ անվանողական և հաղորդակցական: Անվանողական բազմիմաստ ԴՄ-ների համար հատկանշական են հոմանշային և հականշային հարաբերությունները: Անվանողական ԴՄ-ներում առանձնացվում են գոյականական, ածականական, բայական և մակբայական հոմանշային կապակցություններ: ԴՄ-ների հոմանշային շարքը համաժամանակյա լեզվական իրողություն է, որը բաղկացած է երկու կամ ավելի դարձվածքներից:

Բանալի բառեր և բառակապակցություններ՝ զուգադրական ուսումնասիրություն, միջմշակութային հաղորդակցություն, անվանողական դարձվածային միավորների (ԴՄ) իմաստային հարաբերություններ, բազմիմաստ ԴՄ-ներ, հոմանշային ԴՄ-ներ, գոյականական, ածականական, բայական և մակբայական հոմանշային ԴՄ-ներ, ԴՄ-ների հոմանշային շարքեր:

**THE SYNONYMY IN PHRASEOLOGICAL UNITS OF MODERN ARMENIAN AND
RUSSIAN LANGUAGES (comparative analysis)**

LILIT AVETISYAN

Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan

Ph.D., Associate professor

lilit.avetisyan1981@mail.ru

avetisyanlilit01@aspu.am

Abstract

The phraseological units (PhU) built on imagination are stable binominal compounds, those components are linked. Among language structures PhU are of considerable number. The questions of synonymic PhU of Modern Armenian and Russian Languages are scrutinized in this article. From the point of view of intercultural communication, it is necessary to study the synonymic PhU of different languages. Due to the communication act PhU are divided into two big classes: nominative and communicative. The synonymous and antonymous relations are typical of nominative polysemantic PhU. Among nominative PhU substantival, adjectival, adverbial and verbal synonymic compounds are distinguished. The synonymic line of PhU is a synchronic language reality, which consists of two or more PU.

Key words and phrases: comparative analysis, intercultural communication, the semantic relations of nominative phraseological units (PU), polysemantic PU, synonymic PU, substantival, adjectival, verbal and adverbial synonymic PU, the synonymic lines of PU.

**СИНОНИМИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОВРЕМЕННОГО
АРМЯНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)**

ЛИЛИТ АВЕТИСЯН

Армянский государственный педагогический университет им. Х. Абовяна

К.ф.н., доцент

lilit.avetisyan1981@mail.ru

avetisyanlilit01@aspu.am

Аннотация

Фразеологические единицы (далее - ФЕ) представляют собой устойчивые, воспроизводимые в готовом виде и переинтерпретированные словосочетания. ФЕ имеют определенную значимость во фразеологической системе языка. В данной статье анализируются синонимические ФЕ современного армянского и русского языков, представляющих особую ценность с точки зрения межкультурной коммуникации. В плане соотносительности с актом коммуникации ФЕ различаются на два больших класса – номинативные и коммуникативные. Для многозначных номинативных ФЕ характерны синонимические и антонимические отношения. Среди номинативных ФЕ различаются

субстантивные, адъективные, глагольные и адverbальные синонимические ФЕ. Синонимический ряд ФЕ – синхронное языковое явление, которое состоит из двух или больше ФЕ.

Ключевые слова и словосочетания: сопоставительный анализ, межкультурная коммуникация, семантические отношения номинативных фразеологических единиц (ФЕ), полисемантические ФЕ, синонимические ФЕ, субстантивные, адъективные, глагольные и адverbальные синонимические ФЕ, синонимические ряды ФЕ.

Մասնագիտական գրականության մեջ տարբերակվում է դարձվածային միավորների (այսուհետև՝ ԴՄ) երկու տիպ. ա) բառակապակցություններին և բ) նախադասություններին համընկնող [13, էջ 14]: Բառակապակցության ձևավորումով ԴՄ-ներն ըմբռնվում են որպես անվանողական, իսկ նախադասության կառուցվածք ունեցողները՝ հաղորդակցական կապակցություններ:

Լեզվաբանական գրականության մեջ հոմանիշներ են համարվում միևնույն հասկացությունն արտահայտող այն բառերը, որոնք տարբեր են ձևական կողմով, իսկ իմաստային կողմով կա՛մ նույնական են, կա՛մ ունեն նրբերանգային, հուզարտահայտչական կամ ոճական և գործառական տարբերություններ [1, էջ 67]:

Ընդհանրապես դարձվածքները՝ որպես կայուն, պատրաստի վերարտադրելի և վերաիմաստավորված կառույցներ, դրսևորում են ձևական, իմաստային և գործառական-ոճական առանձնահատկություններ [5, էջ 60-61]: Այդօրինակ միավորներն ուշագրավ յուրահատկություններ են ի հայտ բերում միջկապակցական իմաստային հարաբերությունների տեսանկյունից: Այդ կարգի իմաստային հարաբերություններից մեկն էլ հոմանշությունն է: Մասնագիտական գրականության մեջ դարձվածային հոմանիշներ են համարվում այն տարակազմ և նույնակազմ դարձվածային միավորները, որոնք ունեն միևնույն նշանակությունը՝ միավորների ձևային պատճառաբանվածության անհամապատասխանությամբ և իմաստային նրբերանգների, ոճական-գործառական պատկանելության ու կապակցելիության հնարավոր տարբերություններով հանդերձ [16, էջ 81]:

Այսպիսով, դարձվածային հոմանիշներին հատուկ են տարբեր ձև, ընդհանուր նշանակություն ունենալը, իմաստային և ոճական տարբեր

երանգներ արտահայտելը: Հմմտ. հետևյալ դարձվածային հոմանիշները. 1. *փեշը (աչքը) վրան պահել, տեր կանգնել, թևի (հովանու) տակ առնել, թևոթիկունք լինել, (սարի պես) մեկի թիկունքին կանգնել (խնամել, նեցուկ կանգնել, հոգածություն ստանձնել, հովանավորել, որպես հզոր հովանավոր՝ պաշտպան հանդես գալ)*. Ամեն մեկն իրեն համարում էր ավագ հեղինակ նրա նկատմամբ և ձգտում էր իր *թևի տակ առնել*, գրական մթնոլորտ ստեղծել նրա շուրջը (ՌԶ, 306): Ամեն մի բանվորի, ծառայողի *թիկունքին* սարի պես *կանգնած է*, նրանց համար ցանկացած պահին կյանքը չի խնայում (ՔԹ, 316): 2. *Քար քաշել, քրտինք քամել (թափել), աչքում (աչքի մեջ) մազ բուսնել, աչք քոռացնել, դառը դափել, արյուն-քրտինք թափել, շան պես չարչարվել (քարշ գալ), հոգի թափել (ծանր աշխատանք կատարել, չարաչար աշխատել, չարչարվել, աշխատանքից տանջվել)*. Դեռ որքա՞ն պիտի *քրտինք քամեր*, Եվ ինքնությունն ու հուր գանձը մեր Տա՛ր զարկիչներին աշխարհավեր... (ԵԶ, 11): - *Աչքիս մեջ մազ է բուսել*, մինչև որ քեզ այդ հասակին եմ հասցրել և մի արհեստի տիրացրել: Այնպես չանես, որ կրկին ինձ ստիպես լվացարանում աշխատել (Մ, 31): Ինչպե՞ս. Նա ամբողջ օրը խանութում *արյուն-քրտինք թափի*, շան պես չարչարվի, իսկ կնիկն անառակությո՞ւն անի (Շ, 4, 151):

Լեզվաբանական գրականության մեջ նշվում է. «Զէ՞ որ գործնականում տիրապետելը դարձվածաբանությանը (որում արտացոլվում է թե՛ ազգային դարձվածանու էական մասը, թե՛ ուսումնասիրվող լեզվի լեզվաշխարհագրական յուրահատկությունը) մեծ մասամբ նպաստում է հաղորդակցական ունակությունների խորացմանը, խոսքը դարձնում է կենդանի, արտահայտիչ և հուզական» [17, էջ 3]:

Թե՛ բառային, թե՛ դարձվածային հոմանիշների ուսումնասիրությունն ընդհանրապես կարևոր է նաև միջմշակութային հաղորդակցության առումով: Առհասարակ դարձվածքներն ունեն և՛ լեզվական աշխարհընկալման ընդհանրություններ, և՛ ազգային լեզվամտածողության առանձնահատկություններ: Պ. Ս. Բեդիրյանն ընդգծում է. «Հայոց լեզուն դարձվածքների բնագավառում ևս սերտ կապեր ունի թե՛ արևելյան, թե՛ եվրոպական լեզվամտածողության հետ» [3, էջ 26]: Մասնագիտական գրականության մեջ նաև նշվում է. «Արտացոլելով ժողովրդի կյանքն ու կուլտուրան, ըմբռնումներն ու

հոգեբանությունը՝ դարձվածաբանությունն ընդհանրապես աչքի է ընկնում ազգային ինքնատիպությամբ և իր վրա է կրում այն ստեղծող ժողովրդի մտածողության յուրահատուկ կնիքը» [8, էջ 8]:

Դիտարկենք հետևյալ հոմանիշ ԴՄ-ները հայերենում և ռուսերենում, որոնք, լեզվական տարբերությամբ հանդերձ, և՛ արտահայտության, և՛ իմաստային (մեռնել ընդհանուր իմաստով) դիտվածքներում համապատասխանում են. *գերեզման իջնել, աշխարհից (կյանքից) հեռանալ, այն աշխարհը գնալ, ոտները մեկնել* – сойти в могилу, уйти из жизни, отправляться на тот свет, протянуть ноги. հմմտ. *գերեզման իջնել, աշխարհից (կյանքից) հեռանալ* 1 դարձվածային հոմանիշների գործածությունները. Ճակատիս վրա մի քանի կնճիռ գոյացավ միայն ու ձանձրույթի վախ, Քանզի սերերս լույս աշխարհ չեկած *իջան գերեզման* (ՇԱ, Բ, ԴԵ): Պարույրը գրականության մեջ մտավ համեստ և *հեռացավ աշխարհից* մնալով նույնը (ՌԶ, 311): *Հեռանում էր կյանքից* մեկը, որը բարձր էր իր ունեցած տիտղոսից (ն. տ., 184):

Խոսքի մեջ ներկայացնենք նաև отправляться на тот свет, протянуть ноги հոմանիշ ԴՄ-ները. Тогда это болезнь Зоси так меня разбила, что я совсем приготовился отправляться на тот свет, да вот доктор еще придержал немного здесь. Д. Н. Мамин-Сибиряк, Приваловские миллионы (<https://kartaslov.ru>, մուտք՝ 11. 08. 2024 թ.): Вот тут мой и дом, и огород, тут и ноги протяну! – говорил он, с яростью ударяя по лежанке. И. А. Гончаров, Обломов (ՌՀԴԲ, 315):

Հատկանշական են հետևյալ ԴՄ-ների հոմանշային զույգերը երկու լեզուներում, որոնք լեզվից լեզու ի հայտ են բերում և՛ ընդհանրություն, և՛ տարբերություն. *կաշվից դուրս գալ* 2, *հազար կտոր լինել*³ – из кожи (вон) лезть, разбиваться (разбиться) в лепёшку⁴ (ջանալ, ճգնել, շատ չարչարվել, տանջվել)⁵:

¹ Հանդիպում են նաև շարադասական տարբերակներով՝ *իջնել գերեզման, հեռանալ աշխարհից (կյանքից)*:

² Բաղադրիչների կազմի տարբերություն. *разбиться в лепёшку* – *կաշվից դուրս գալ* [9, էջ 9]:

³ Նշված դարձվածքների հոմանշային փունջը. ձեռք ու ոտք անել, իրեն կրակը գցել, կաշվից դուրս գալ, հազար կտոր լինել, հոգին բերանը գալ:

⁴ Лепёшка – 1. բլիթ, 2. պաստեղ, բլիթիկ, 3. տափակություններ [6, էջ 435]:

⁵ Հմմտ. ռուսերենի *разрываться на части* (փորձել միանգամից մի քանի տարբեր գործեր կատարել) դարձվածքը [14, <https://phraseology.academic.ru>, մուտք՝ 14. 08. 2024 թ.]:

Նշված միավորները դիտարկենք խոսքի մեջ. Առերևույթ «ճգնելը» արհամարհվում էր, բայց բոլորը տանը գաղտնի «ճգնում էին», *կաշվից դուրս գալիս*, իսկ արդյունքները խոսում էին այն մասին, թե ով ինչքան է ընդունակ (ԱՍ, 192): Սուսաննա – Ինչ ծանրութարակ նստել ես... չես ասում՝ այնտեղ *հազար կտոր են լինում* (ն. տ., 378): И когда я представляю, что я пошел на войну и стою среди чистого поля, а в меня нарочно стреляют из ружей и пушек, чтобы убить, стараются, из кожи вон лезут, чтобы попасть, то мне даже смешно становится, до того это пахнет какою-то сверхъестественной глупостью. Л. Н. Андреев, Иго войны (<https://kartaslov.ru>, մուտք՝ 11. 08.2024 թ.): Когда меня выбрали профоргом, я подумал: разобьюсь в лепёшку, а отправлю мастера на курорт. С. П. Антонов, Дальние поезда (ն. տ.):

Հայերեն և ռուսերեն ԴՄ-ների⁶ հոմանշության զուգադրական քննությունը ցույց է տալիս, որ այդօրինակ միջկապակցական իմաստային հարաբերություններ ունեցող միավորները լեզվից լեզու ոճականորեն ևս կարող են դրսևորել ինչպես ընդհանրություններ, այնպես էլ տարբերություններ: Հմմտ. *մեռնել* ընդհանուր իմաստով հայերեն և ռուսերեն հետևյալ ԴՄ-ները հնացած են. *հոգին աստծուն տալ* [11, էջ 361], *շունչն արձակել* [4, էջ 1020] – предать (испустить) дух, испустить последний вздох [8, էջ 155 և 9, էջ 128]:

Հետաքրքիր է, որ ռուսերենում падать духом ԴՄ-ն գրքային է, իսկ հայերենում նրան իմաստով համարժեք (ընկճվել, խեղճանալ, տխրել, հուսահատվել) դարձվածքները՝ *քիթը կախել*, *գլուխը կախ անել*, *վիզը ծռել*, *ուները կախ գցել*, *թևերը թուլանալ* [10, էջ 322, 673, 1107, 1204], չեն պատկանում գրքային կամ բարձր ոճին: Ընդ որում, ռուսերեն ԴՄ-ի հոմանիշը՝ вешать голову (нос), խոսակցական է [17, էջ 112]:

Հայերենում *փախչել (վախենալ) ինչպես սատրանան (խնկից) կրակից (սաստիկ վախենալ)* ԴՄ-ն գրքային է [11, էջ 576], իսկ ռուսերենում թե՛ արտահայտության, թե՛ իմաստային դիտվածքներում նրան համապատասխան бояться как чёрт лапана դարձվածքը հասարակաբանություն է համարվում [17, էջ 109]: Հմմտ. վերջիններիս հայերեն և ռուսերեն դարձվածային

⁶Ռուսերեն և իմաստով նրանց համարժեք հայերեն դարձվածքները հաճախ անհամապատասխան են լինում ոճական բնութագրությամբ [8, էջ 8]:

Հմմտ. *վիզը գցել* բարբառային ԴՄ-ն [4, էջ 1237]:

հոմանիշները, որոնք ևս գրքային կամ բարձր ոճին չեն պատկանում. *շան (ուռու) պես դողալ, սիրտը փորն ընկնել, լեղին ջուր կտրել (ճաքել)*, дрожать как осиногий лист, не сметь дохнуть:

Ա. Հոմանիշ ԴՄ-ների դասակարգումն ըստ իմաստային մերձավորության աստիճանի և ոճական-գործառական տարբերությունների: Առանձնացվում են նույնանիշներ կամ հոմանշային տարբերակներ, բուն հոմանիշներ կամ համանիշներ և ոճական հոմանիշներ [15, էջ 25-27 և 16, էջ 91]:

Նույնանիշ դարձվածքները միևնույն իմաստի կրողներն են և հաճախ նույնանում են ԴՄ-ների հոմանշային տարբերակների հետ:

Բառային (հոմանշային) տարբերակներ, որոնց կզուգադրենք ուսերեն տարբերակային դարձվածքներ. 1. *Սիրտը տեղահան անել // սիրտը շուռ բերել // շուռ ածել // շուռ տալ // շարժել (թախիժ՝ գութ առաջացնել, հուզել)*, ուս. брать // взять за душу // за сердце, 2. *գլուխը // քիթը կախել // կախ անել // գլուխը կախ գցել (խեղճանալ, տխրել, ընկճվել, վհալվել)* (հմմտ. հոմանիշ նոթերը կիտել դարձվածքը, որն ունի իր տարբերակը. *ունքերը կիտել*), ուս. вешать // повесить голову // нос, 3. *բախտավոր // երջանիկ աստղի տակ ծնվել (բախտավոր՝ հաջողակ լինել, միշտ բախտը բանել)*, ուս. родиться в сорочке // под счастливой звездой, 4. *գլուխն ազատել // գլուխը պրծացնել (վտանգից՝ պատասխանատվությունից խուսափել, մի վտանգավոր բանից փախչել, զերծ մնալ)* (հմմտ. հոմանիշ *ծակեր մտնել* դարձվածքը), ուս. прятаться // уходить // уйти в кусты, 5. *իր ձեռքն առնել // բուռն առնել // բուռը հավաքել // բռան մեջ առնել // հավաքել // պահել (ձեռնամուխ լինել որևէ բան վարելու, միանձնորեն իշխել, իրեն ենթարկել)*, ուս. брать // взять в свои руки, 6. *ոգի // թև // կոնակ առնել (թևավորվել, ոգևորվել, քաջալերվել)*, ուս. взыграть // воспрянуть духом (հմմտ. հոմանիշ դարձվածքը. поднять голову):

Նույնանիշներ. *կոկորդից բռնել, բկին չոքել, օձիքը բաց չթողնել (ճնշել, պարտադրել գործել)*, հմմտ. դարձվածային տարբերակները հայերենում և ուսերենում. *դանակը բկին // կոկորդին դեմ անել*, брать // взять за горло: *Իրեն հավաքել, խելքի գալ (// ուշքի գալ) (իրեն տիրապետել, սթափվել)*, հմմտ. հայերենի և ուսերենի հետևյալ տարբերակային դարձվածքները. *խելքը գլուխը գալ // ժողովել // հավաքել, собираться с духом // с силами:*

Բուն դարձվածային հոմանիշները կազմվում են տարբեր բառային միջոցներով և դրսևորում են իմաստային աստիճանական, հուզարտահայտչական, ինչպես նաև գործառական տարբերություններ: Այդպիսի ԴՄ-ները միշտ ունենում են տարբեր բառային կազմ:

Դարձվածային համանիշներ, որոնց կզուգադրենք ռուսերեն հոմանիշ դարձվածքներ. 1. *Աչք փակել, մարմնի արանքով նայել, ականջի հետևը գցել (կանխամտածված չնկարել ինչ-որ բան, անտեսել)*, ռուս. *смотреть, пропускать мимо ушей, закрывать глаза*, 2. *շուրջը պտտվել, գլուխը յուղել, բերանին մածուն քսել, շան պես պոչ պտտեցնել*⁸, *ոտները լիզել (շողորթորթել, քծնել մի բանի ակնկալությամբ, մեկին ստորաքարշորեն հաճոյանալ)*, ռուս. *ходить на задних лапках, вилять хвостом, рассыпаться мелким бесом*:

Իմաստային աստիճանական տարբերություններ դրսևորող դարձվածային հոմանիշներ. 1. *Ետ կանգնել, ձեռք քաշել, ձեռքերը լվանալ, փեշը թափ տալ, խաչ քաշել* (մեկի կամ մի բանի վրա) (դադարել ուշադրություն դարձնելուց մեկի՝ մի բանի վրա, դադարել զբաղվելուց մեկով՝ մի բանով, չեզոք դիրք գրավել, հրաժարվել, որևէ բան կամ որևէ մեկին անվերադարձ կորած համարել), ռուս. *махнуть рукой, поставить крест*, 2. *ստվեր գցել* (մեկի վրա), *թուք ու մուր անել, անունը գեղնովը տալ, ցեխին հավասարեցնել, գեղինը կոխել* (նսեմացնել, դատապարտել, անվանարկել, անպատիվ անել, խայտառակել), ռուս. *выставлять в дурном свете, бросать тень, клеймить позором*:

Հուզարտահայտչական տարբերություններ դրսևորող դարձվածային հոմանիշներ թե՛ հայերենում, թե՛ ռուսերենում. *հոգին ավանդել, կյանքից հեռանալ, գերեզման իջնել, այն աշխարհը գնալ, շունչը փչել, ոտները մեկնել*,

⁸Նշված կապակցությունը համեմատություն-դարձվածային միավոր է (ռուս. компаративная фразеологическая единица): Ընդհանրապես այդ կարգի կառույցները խոսքի պատկերավորության հիման վրա առաջացած կայուն, պատրաստի վերարտադրելի և մասամբ կամ ամբողջությամբ վերաիմաստավորված կապակցություններ են, որոնց առանձնահատկություններից մեկն էլ (միջկապակցական) հոմանշային հարաբերությունների մեջ մտնելու կարողություն է: Նրանցում քիչ են այն դարձվածքները, որոնք չունեն դարձվածային հոմանիշներ [2, էջ 5, 143-151]:

ռուերենի համարժեք դարձվածային հոմանիշների շարքերը զուգադրելիս հիմնականում նկատվում է բազմանդամություն:

Հոմանշային բազմանդամ շարքեր. 1. *Ձեռք ձեռքի, ուս ուսի, մեկ՝ մի մարդու՝ անձի պես՝ նման* (միասնաբար, միահամուռ կերպով), ռուս. в один голос, все как один, все до одного, 2. *ծիր՝ քամու պես, քամու՝ հողմի թևերով, կայծակի արագությամբ* (կայծակի պես արագ), *կայծակի՝ կրակի նման, կրակ կտրած* (սրընթաց, չափազանց արագ, եռանդուն, տենդագին, ուժեղ թափով), ռուս. высунув язык, сломя голову, со всех ног, во все лопатки, изо всех сил, с молниеносной быстротой // скоростью, что есть (// было) духу, во весь дух // опор, как на пожар, 3. *Իրեն կորցնել, արամ սրել, բերանը փրփրել, գլուխը պատեպապ տալ, արյունը գլխին խփել, շուն կտրել՝ դառնալ, գազան կտրել* (խիստ զայրանալ), ռուս. портить (// испортить) себе кровь, выходить (// выйти) из себя, лезть на стенку, рвать и метать:

Դ. Հոմանիշ ԴՄ-ների դասակարգումն ըստ ձևաբանական արժեքի:

Յուրաքանչյուր դարձվածք այս կամ այն խոսքի մասին համարժեք է առաջին հերթին իր արտահայտած իմաստով:

Գոյականի արժեք ունեցող դարձվածային հոմանիշներ (այլև տարբերակներ). 1. *տեղից վեր կացողը* // *տեղից վեր ելնողը* (ամեն պատահական մարդ), ռուս. встречный - поперечный // первый встречный //каждый встречный, 2. *ծեր՝ հին՝ եփած աղվես, ծեր՝ հին՝ փորձված գայլ* (փորձառու՝ բազմափորձ վարպետ մարդ), ռուս. старый (// травленный) волк // воробей // зверь, стреляный воробей // зверь, стреляная птица, тёртый калач¹²:

Ածականի արժեք ունեցող դարձվածային հոմանիշներ (այլև տարբերակներ). *զույգ կոշիկի թայեր, մի սանրի (սանրի) կտավ, մի մկրապով կտր(վ)ած, ինչպես ջրի երկու կաթիլ, մի ձու՝ մեջտեղից կիսած, մի խնձոր՝ երկու կես արած, ինչպես մի ծառի պտուղ, (հոր, մոր) քթից թռած (հոգեպես՝*

¹² Ինչպես տեսնում ենք, միևնույն հասկացությունը հայերենի և ռուսերենի ԴՄ-ներում արտահայտվելիս և՛ նմանություն (ծեր՝ հին գայլ- старый волк), և՛ տարբերություն է դրսևորվել (стреляный воробей, тёртый калач և այլն): Թերտի- ընկած-ելած, калач – սպիտակ ցորենա հաց [6, էջ 358, 1224], հմմտ. «Не тёрт, не мят, не будет калач» առածը [17, էջ 140]:

արտաքինապես՝ ամեն ինչով իրար շար նման), ռուս. как две капли воды, на одно лицо, на один покрой, один к одному¹³:

Բայի արժեք ունեցող դարձվածային հոմանիշներ (այլև տարբերակներ). 1. *գլխի փերը լինել, ուսերին գլուխ լինել՝ ունենալ (ինքնուրույն լինել, սեփական դատողություններով կառավարվել, սեփական համոզմունքով առաջնորդվել)*, ռուս. иметь голову на плечах, жить своим умом, 2. *Մեծ կտորը բկումը թողնել, բկին նստել՝ չոքել, վերքի վրա աղ լցնել, գլխին քար՝ քարակարկուտ՝ ջրաղաց աղալ, կաշին քերթել, միսը բերանը փալ՝ կրծել՝ ծամել՝ ուրել, կյանքը թունավորել՝ ուրել, հոգին հանել (անդադար կշտամբել մեկին, նեղել, ճնշել, չարչարել, տանջել)*, ռուս. есть поедом, держать в чёрном теле // в ежовых рукавицах, 3. *Գայիսոնի տակ առնել՝ խոնարհեցնել, բռան մեջ առնել՝ հավաքել՝ պահել, իր ձեռքը առնել՝ վերցնել, միբանի՝ մեկի վրա թաթ (թաթը) դնել, թրի տակ քաշել (միայն ինքը տնօրինել, իրեն ենթարկել՝ հպատակեցնել, զավթել)*, ռուս. прибирать к рукам, брать в свои руки, запускать // запустить лапу:

Մակբայի արժեք ունեցող դարձվածային հոմանիշներ (այլև տարբերակներ). 1. *գժի՝ խենթի պես, խելագարի նման, կրակից փախչողի պես, խայթվածի պես, կայծակնահարի՝ շանթահարի պես* (անակնկալի եկած, սարսափահար վիճակում)¹⁴, ռուս. как ошпаренный // ужаленный // угорелый, как угорелая кошка, 2. *մինչև մազերի ծայրը՝ եղունգների ծայրերը, մինչև վարդապետի խազը¹⁵, մինչև կոկորդը՝ ոսկորները՝ ուղնուծուծը* (ամբողջովին, լիովին, շատ-շատ, ամբողջ էությամբ), ռուս. до конца ногтей, до мозга костей:

Այսպիսով, հանգում ենք հետևյալ եզրակացություններին.

1. Հայերենի և ռուսերենի համարժեք դարձվածային հոմանիշների ուսումնասիրությունը կարևորվում է նաև միջմշակութային հաղորդակցության

¹³ Հմմտ. ռուսերեն հետևյալ ասացվածքները. два сапога пара, одного поля ягода, одним миром мазаны, որոնք բացասական վերաբերմունք են արտահայտում [6, էջ 718, 1407]:

¹⁴ Հմմտ. նաև գրաբարյան հետևյալ հոմանիշ համեմատություն-դարձվածային միավորները. որպէս ի քնոյ արթնացեալ, իբրև ի քնոյ ընդոստոցեալ, որպէս ի կարկտոյ հարեալք, իբրև ի խաւարէն զերծեալ, իբրև զխաշինս ցրուեալս և վայրափեալս, իբրև հողմավար, իբրև զարհուրեալ, իբրև զշանթահար [12, էջ 292]:

¹⁵ Վարդապետի խազ – բաժակների վերևի խազը, որ ցույց է տալիս՝ մինչև այդտեղ պետք է լցնել այդ բաժակը [7, էջ 309]:

առումով. դարձվածքներն ունեն և՛ ազգային լեզվամտածողությամբ պայմանավորված առանձնահատկություններ, և՛ լեզվական աշխարհընկալման ընդհանրություններ:

2. Հիմնականում ինչքան իմաստներ ունի տվյալ ԴՄ-ն, այնքան հոմանշային շարքեր կարող է կազմել: Հայերենի և ռուսերենի համարժեք դարձվածային հոմանիշները զուգադրելիս առավելաբար հանդիպում են բազմանդամ շարքեր: 3. Թե՛ հայերենի, թե՛ ռուսերենի համարժեք հոմանիշ ԴՄ-ներում առանձնացվում են բառային (հոմանշային) տարբերակներ, որոնք մեծ մասամբ համընկնում են նույնանիշներին, բուն հոմանիշներ, որոնք ի հայտ են բերում նրբիմաստային, հուզարտահայտչական տարբերություններ, ինչպես նաև միմյանց նկատմամբ ոճական-գործառական տարբերություններ դրսևորող ոճական հոմանիշներ:

4. Դարձվածքի ձևաբանական արժեք ասելիս նկատի է առնվում նրանով արտահայտված հասկացությունը՝ խոսքիմասային պատկանելությունը: Հայերենի և ռուսերենի համարժեք դարձվածային հոմանիշների զուգադրությամբ առանձնացվում են գոյականական, ածականական, բայական և մակբայական ԴՄ-ներ:

Համառոտագրություններ

ԱՍ – Ա. Սահինյան, Կեռմաններ, Ե., «Հայաստան» հրատ., 1976, 448 էջ:

ԵԶ – Ե. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հ. 3, Ե., «Սովետական գրող» հրատ., 1987, 543 էջ:

Մ – Մուրացան, Հասարակաց որդեգիրը, Պատմվածքներ, Ե., Հայպետհրատ, 1960, 232 էջ:

Շ – Շիրվանզադե, Քառս, Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 4, Ե., Հայպետհրատ, 1950, 528 էջ:

ՇԱ – Շառլ Ազնավուր, Բանաստեղծություններ, Դեռ երեկ, <https://granish.org> (մուտք՝ 11. 08. 2024 թ.):

ՌԶ – Ռ. Զարյան, Հուշապատում, Գիրք երկրորդ, Ե., «Սովետական գրող» հրատ., 1977, 548 էջ:

ՌՀԴԲ – Ռուս-հայերեն դարձվածաբանական բառարան, Ե., ԵՊՀ հրատ., 1975, 615 էջ:

ՔԹ - Ք. Թափալցյան, Հայրենաշեն, Ե., Հայպետհրատ, 1963, 583 էջ:

Գրականության ցանկ

1. Աղայան Է. Բ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., ԵՊՀ հրատ., 1984, 370 էջ:

2. Ավետիսյան Լ. Ն., Համեմատություն դարձվածային միավորները ժամանակակից հայերենում, Ե., «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2018, 184 էջ:

3. Բեդիրյան Պ. Ս., Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, Ե., «Լույս» հրատ., 1973, 231 էջ:

4. Բեդիրյան Պ. Ս., Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2011, 1408 էջ:

5. Համբարձումյան Վ. Գ., Հովհան Մամիկոնյանի «Տարոնի պատմության» լեզուն և ոճը, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2013, 172 էջ:

6. Ղարիբյան Ա. Ս., Ռուս-հայերեն բառարան, Ե., «Հայաստան» հրատ., 1977, 1440 էջ:

7. Մալխասեանց Ս., Հայերէն բացատրական բառարան, հ. 4, Ե., Հայպետհրատ, 1945, 648 էջ:

8. Ռուս-հայերեն դարձվածաբանական բառարան (խմբագր. Ռ. Լ. Մելքումյանի, Պ. Մ. Պողոսյանի), Ե., ԵՊՀ հրատ., 1975, 615 էջ:

9. Ռուս-հայերեն դպրոցական դարձվածաբանական բառարան (կազմեցին՝ Հ. Յ. Հակոբյան, Ե. Ն. Տեր-Անտոնյանց), Ե., «Լույս» հրատ., 1985, 343 էջ:

10. Սուքիասյան Ա. Մ., Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2009, 1242 էջ:

11. Սուքիասյան Ա. Մ., Գալստյան Ս. Ա., Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Ե., ԵՊՀ հրատ., 1975, 614 էջ:

12. Аветисян Л.Н., Синонимия компаративных фразеологических единиц древнеармянского языка (Грабара) (сопоставительный анализ), Евразийское Научное Объединение (Eurasian Scientific Association), Современные концепции

научных исследований, XLVIII Международная научная конференция, Февраль 2019, № 2(48), Часть 5, М., 2019, 350 с. (291-293).

13. Райхштейн А. Д., Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии, М., Изд-во “Высшая школа”, 1980, 143 с.

14. Фёдоров А. И., Фразеологический словарь русского литературного языка: около 13000 фразеологических единиц: 3-е изд., М., Изд-во “АСТ”, “Астрель”, 2008, 880 с., <https://phraseology.academic.ru/> (дата обращения: 14.08.2024 г.):

15. Фомина М. И., Русская лексика и фразеология, ч. 1, М., Изд-во МПИ, 1965, 40 с.

16. Чернышева И. И., Фразеология современного немецкого языка, М., Изд-во “Высшая школа”, 1970, 200 с.

17. Яранцев Р. И., Словарь – справочник по русской фразеологии, М., Изд-во “Русский язык”, 1985, 304 с.

18. <http://www.nayiri.com>

19. <https://dic.academic.ru>

20. <https://kartaslov.ru>